

Łukasz Wirkus

University of Gdańsk [lukasz.wirkus@ug.edu.pl]

Family structure and the process of social maladjustment of juveniles

Abstract: In the article I presented the results of the research on functioning of adolescents from full and broken families and presented their relationship with selected symptoms of demoralization. I reviewed international research on the relationship between social maladjustment and the family situation as well as its structure and presented the hitherto empirical findings on this topic. The considerations undertaken clearly show that effective prevention of social maladjustment is closely related to the strategy of systemic family support with the active participation of the family court and court probation service.

Key words: family structure, social maladjustment, juvenile, demoralization, probation officers.

Introduction

In their work, probation officers often become witnesses of human tragedies, regularly delve into the complex stories told by participants in court proceedings, and probably, like no other formation, they analyze in detail the life experiences of an individual – an adult and a child – for the purposes of the judiciary. The specificity of the work of a probation officer is primarily the relationship with supervised persons. Their complexity is manifested in the fact that the probation officer, on the one hand, acts as a state official and their task is to control the implementation of the obligations imposed by the court. Therefore, they become a tool to verify the execution of the court order. At the same time however “[...]”

the probation officer is also an educator, a social rehabilitation pedagogue, who should take care of the development and return to proper social functioning of the people they supervise as well as their immediate environment. In this aspect, they are a kind of creator of change, not only personal, but often also environmental, since they usually work in the place where the supervised person lives” (Babicka-Wirkus 2019, p. 103–104). At the same time, the question arises whether the probation officers are properly prepared to undertake the effort of working with a modern family and what knowledge is necessary to stop the various negative processes taking place in it?

The modern family has become a field for various types of clashes involving world views as well as entering into fundamental human and child rights. The question about the definition framework of a modern family, which goes far beyond the definition of a nuclear family, is becoming more and more urgent (Szlendak 2012).

The traditional task of the family has so far been „to perform various caring, developmental, educational, socializing and emotional functions”, on the basis of which the performance of parental functions „creates a favorable educational, caring and socializing environment for a child, in which the optimal development of personality traits takes place and the values and norms adopted in society are shaped” (Cudak 2008, p. 7). The modern family, in spite of such formulated role, experiences numerous changes and is consumed by various urgent problems related to the demographic situation (GUS 2018) and current social transformations (Adamski 2002; Wirkus 2019).

The family is considered to be a social environment of fundamental importance that influences the behavior of each individual and children functioning in different family structures, experiencing many forms of monitoring, parental supervision, emotional engagement and attachment styles. These factors can also play a role in determining why adolescents are at risk of social maladjustment and turn to crime (Hoeve 2009). Beata Czarnecka-Dzialuk and Katarzyna Drapała (2015, p. 320–321) cite a catalog of deviant behaviors of children and young people identified by practitioners (family court judges, police officers, school educators and probation officers) dealing with the problem of demoralization on a daily basis. They most often indicated its manifestations in the following forms: the use of psychoactive substances (alcohol, drugs, designer drugs, nicotine), truancy, fights, theft, battery, destruction of property, disobedience to parents, cyberbullying, use of vulgarisms, manifestation of mental and physical aggression, running away from home/facility, disturbance during school classes. The indicated symptoms of demoralization coincide with those described in the literature (Pytko 2000).

The complexity of problems consuming modern families and concerning the phenomenon of social maladjustment is also reflected in the increase in the number of jobs in family probation. Currently, about 2196 family probation officers work with families, which constitutes about 43% of professional probation

officers. Professional probation officers cooperated with a group of about 18.5 thousand social probation officers and in 2019 they jointly ran as many as 400 thousand cases (Wacławiak 2020). In my opinion, the above mentioned reasons justify the need to look at the conditions of functioning of young people raised in broken families and to examine potential relationships with selected symptoms of demoralization.

The aim of the article is to verify the relationship between the specific family situation (caused by divorce and single parenthood) and the occurrence of symptoms of demoralization, and to try to indicate the problem areas that may be included in the scope of activities of family probation officers.

Family structure and social maladjustment

The family is a part of social structures. The structure of a family includes not only the number of family members (size), but also the quality of relations within it. Although we encounter many differences and typologies of families, they have some common features. For example, families have important functions in society, among which we can distinguish the following: socializing, caring, protecting, supporting, providing a sense of community and providing space for change (Patterson 2002, p. 233-246). The educational function is also naturally related to the family structure and determined by it in a certain way (Wilk 2016, p. 74). Zbigniew Tyszka proposes a broader interpretation, writing that „Intra-family structures and processes, the family’s behavioral culture and the „family” awareness of family members can significantly condition external family systems and social processes – the microstructural, mesostructural and macrostructural system as well as the social-global system, creating in total a set of variables independent from the rest of the social world. On the other hand, the shape and functioning of the family (or rather of millions of families) [...] significantly depends on the „rest” of the social world [...]” (Tyszka 2003, p. 67).

The Central Statistical Office (GUS) in the study „Demographic situation of Poland until 2018. The creation and break-up of families” [Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin] states that the decrease in the number of births, recorded in 2018, confirms the changes in the current population processes resulting in Poland entering a period of another demographic crisis of a longer duration, which is mainly due to the postponement by young people of the decision to start a family. In 2019, more than 183 thousand marriages were contracted – a decrease compared to 2018 amounted to more than 9 thousand. According to GUS data, the marriage rate also decreased and amounted to 4.8% (it was at the same level in cities and in the countryside). Statistical data show that over 65 thousand marriages divorced, i.e. over 2 thousand more than in 2018, and in the case of another 1.2 thousand marriages, a separation was ordered (less

than 0.1 thousand fewer than a year earlier). GUS reported that the divorce rate was 1.7%, and the number of divorces in cities is almost 3 times higher than in the countryside. (GUS 2020). Divorce is always a traumatic experience for a child and is associated not only with changes in the current lifestyle, but also results in a weakening of the parental bond and often undermines the values and norms that have so far been recognized. People who have experienced divorce of their parents, present difficulties in establishing a satisfactory relationship, have a disturbed image of the family, often show emotional distance conditioned by fear or inadequate perception of marriage (Czerederecka 2010).

Bałandynowicz cites research on the influence of the family on the formation of deviant behaviors of children and youth and places them in several problem areas identified on the basis of literature analysis: family elements, the paradigm of disregard, the paradigm of conflict, deviant behaviors and the paradigm of behavior, the paradigm of destruction, family interaction, positive parenthood, control and problem solving (Bałandynowicz 2001, p. 245-251). Poor educational results, worse health condition, higher probability of unemployment and dependence on the social welfare system are often a consequence of the existing dysfunctions in the family. Wardle (2000), describing the relationship between the family and the state, pointed out a number of threats that affect the modern family. Among them, the following are distinguished: caring and educational negligence; violence in the family; focus on professional career by guardians; economic migration of parents, or one of them – usually the father.

Research shows that the main factors influencing juvenile delinquency are family structure, which is expressed in the specific type and situation of a child (Apel and Kaukinen 2008; Price and Kunz 2003) and the quality of relationship between young people and their parents (Leiber et al. 2009; Petts, 2009). Research conducted in recent years has shown clear trends in changing patterns of juvenile delinquency, which is related to various social phenomena (Kierkus et al. 2010). Young people are currently raised in different types of families: from single parents to patchwork families, and family and social environments have a significant impact on the mental well-being of young people (Wallman 2010). The quoted research results and the indicated relations with the social situation are similar to those we observe today in Poland. The report entitled „Spotlight on Adolescent Health and Well-Being” published by the international research network HBSC (*Health Behaviour in School-age Children*)¹ showed that self-esteem, health and life satisfaction levels in Polish teenagers deteriorate with age and the feeling of support from the family decreases with age in both genders in each age group, while at the age of 15 only 51% of boys and 49% of girls currently declare it. The research also show that the situation regarding the declared support from .....

¹ HBSC collected extensive data on physical health, social relationships and mental well-being of 227 441 students aged 11, 13, and 15 from 45 countries in North America and Europe.

teachers also deteriorates with age in both genders (at the age of 15 only 31% of boys and 21% of girls feel support from teachers and this places Poland on the last place in the ranking of 44 countries). The situation is equally bad with the level of support from peers (IMID 2020). The Supreme Chamber of Control (NIK) alerts that mental health problems are growing and are the result of many factors (globalization, socio-economic conditions, difficulties in adolescence, problems in family life (divorce or family breakdown), parents' relations with their children (their limitation may cause loneliness and self-destructive behavior). NIK reported that in Poland, 9 percent of children and youth under 18 years of age (about 630 thousand) require help in the form of psychiatric and psychological treatment. According to the data of the Police Headquarters cited by the NIK, suicides are the second most frequent cause of death among teenagers and Poland is in the top of Europe in terms of the number of suicides (NIK 2020). The research to date show that children living in non-traditional environments are more exposed to many different types of social maladjustment (Price and Kunz 2003) compared to those raised in a traditional family home (Demuth and Brown, 2004). Children and youth living in traditional family structures also experience many forms of monitoring, parental supervision and greater involvement and attachment from the loved ones (Hoeve 2009). These factors may also play an important role in an attempt to explain the reasons for deviant behavior.

There are many studies that confirm the impact of family structure on crime. Price and Kunz (2003) conducted a meta-analysis of 72 studies on the relationship between family divorce and juvenile delinquency. The results showed that children from divorced homes present a higher crime rate (offenses, crimes against other person, robbery, use of psychoactive agents) compared to children from full families, except for the phenomenon of alcohol consumption. Parental divorce is mentioned as a constant predictor of juvenile delinquency and is a main determinant of the risk of developing criminal behavior in childhood and in the period of adolescence (Burt et al. 2008, p. 1668 – 1677). Research by Van de Weijer and the team (2015, p. 89-108) shows that children from single-parent families are more vulnerable to various risks that in the future can be associated with abandonment of education, unemployment, and worse mental well-being.

However, some researchers question the causal link between the phenomenon of social maladjustment and the family situation, indicating that it is the personality traits commonly found in children from divorced families that increase the risk of crime (Guo et al. 2006). Burt, Barnes, McGue and Lacono (2009) therefore decided to investigate whether the divorce of parents or specific genetic characteristics are the cause of crime. Research involving 610 adoption and biological families has shown that it is the experiences of separation of parents and family crisis, not genetic conditions, that determine the relationship between parental divorce and adolescent criminality. The research performed by Burt and

the team shows that juvenile delinquency is not hereditary but, importantly, can be linked to divorce.

The literature also points out that there is a link between the maladjustment of juveniles and difficult family situations that are not caused by divorce (Apel and Kaukinen 2008; Demuth and Brown 2004). One third of all children are juveniles born to unmarried mothers and more than half of the children were raised in a family with a single parent (Demuth and Brown 2004). Family structures are currently diverse not only because of the high divorce rate and the spread of alternative forms of family life, but also because of the increasing number of extramarital births and the growth of consensual unions (Demuth and Brown 2004). UNICEF reports that in 2019 divorced couples with children constituted as many as 56.8% of all divorced couples in Poland (UNICEF 2020).

Research projects carried out so far (Apel and Kaukinen 2008; Kierkus 2010) prove that growing up in a family where partners are in a consensual unit can foster the criminal activity of juveniles compared to growing up in a family where parents are married. Another important factor conducive to the occurrence of crime among adolescents may be the presence or absence of a father in the household. Comanor and Phillips (2002) formulated conclusions from which it follows that one of the most important factors determining the phenomenon of crime in adolescents is the lack of a father in the caring and educational process.

Societies all over the world struggle with the social maladjustment of children and youth and the related problems. In developing countries, these problems are even more visible and a thorough understanding of the risk factors of juvenile delinquency is a prerequisite for taking remedial measures.

The importance of environmental diagnosis in the social rehabilitation of juveniles

When executing family court decisions, probation officers also struggle with systemic limitations that prevent the satisfactory use of their professional skills. This danger was noticed by Konopczyński, who warned that „contemporary social rehabilitation pedagogy in its theoretical layer is losing its importance and is „not translatable” into methodological dimensions realized in institutional practice” (Konopczyński 2019, p. 7). Court appointed family guardians perform their statutory tasks mainly by “granting help to their charges in organizing learning, work and leisure time in a family environment, assessing the environmental situation of minors and juveniles, over whom surveillance has been appointed” (Ostrihanska, Greczuszkin 2000, p. 12).

Górnicka (2016) presents opinions of probation officers who indicated that the family situation of children and youth has a significant impact on the quality of work with them (32.5%). Probation officers participating in the research

pointed out that an important basis for the planned activities is the proper functioning of the family and good cooperation with parents (20.0% of them emphasized this), as well as the understanding of the problem of the charges by their relatives and active support in the process of change. The research of Kwadrans and others show the spectrum of methods of obtaining information by probation officers, which include the following: interview with a participant in the proceedings (about 94%), observation (over 70%), interview in the environment (over 50%), analysis of court records (56.8%). 33% of respondents support the diagnosis with various documents (medical certificates, hospital treatment reports, opinions of psychological–educational counseling centers, etc.). At the same time, the authors of the research indicated that only less than 1% of probation officers use standardized diagnostic tools (Kwadrans 2019).

Wysocka (2018, p. 214) emphasizes that one of the basic tasks of probation officers, “is to diagnose the defendants (personal identification) and their family environments (environmental diagnosis) for the needs of courts, prosecutors, police and prisons”. Wysocka (2018, p. 230) points out that it has now become a challenge for probation officers to „change the strategy of overcoming the risk of developmental threats towards discovering and strengthening potentials”. The author determines its effectiveness through an in-depth diagnosis [...] of developmental threats and factors of vulnerability to threats, but most of all factors protecting against them, which is connected with the identification of an individual’s resources and their living environment”. Marek Konopczyński presents in a holistic way the process of social rehabilitation, which is a consequence of a correct diagnosis as “[...] supporting the developmental potentials of socially maladjusted people in order to transform their deviant identity into a socially acceptable one. It involves the simultaneous initiation of two processes: the process of development of cognitive and creative structures of the charges and the process of individual and social destigmatization within the framework of designed methodological interactions” (Konopczyński 2013, p. 9–11).

Organization of research

Research project entitled *Funkcjonowanie młodzieży wychowującej się w rodzinach zrekonstruowanych. Perspektywa pedagogiczna, psychologiczna i socjologiczna / Functioning of youth growing up in reconstructed families. The pedagogical, psychological and sociological perspective* was completed in 2018 and covered several problem trends identified by the research team². The research was conducted with a quantitative paradigm. In order to gather empirical material,
.....

² It consisted of: Anna Babicka-Wirkus, Iwona Gumowska, Anna Koprowicz, Ewa Piotrów, Łukasz Wirkus.

the research team used their original questionnaire and several psychometric tools. The survey questionnaire consisted of 41 questions, two of which concerned particulars³. In the questionnaire, which was used to diagnose the quality of the respondents' family situation through, among others, the prism of parental attitudes, family functions and the scope of initiation with drugs, there were questions with cafeteria-style checklist. Respondents participating in the research were between 16 and 24 years old. I conducted the statistical analysis using the SPSS tool.

The research group consisted of 223 students in medium-sized cities (up to 100 thousand inhabitants). The participants were divided into persons from full families and those broken up by a divorce of parents. Diversity of the research group by gender was as follows: 72% of respondents were women and 28% were men.

In this text I will present an excerpt from this research, which was the field of my exploration, concerning the analysis of the socialization experiences of young people brought up in full and broken (through divorce) families. The aim of my research was to analyze the relationship between the psychosocial functioning of adolescents from full and broken families and their socialization experiences (family situation, attitude to drugs, symptoms of demoralization). An important element was also to examine whether young people from full and broken families will differ in the subjective assessment of the quality of family relationships or activity in the use of psychoactive agents.

Therefore, I asked the following research questions:

- What is the relationship between the type of family of respondents and their socialization experiences?
- How is the support from parents perceived by adolescents from broken and full families?
- Is there a connection between the family type and the manifested symptoms of demoralization (truancy, use of psychoactive agents)?

Results of own studies

An important variable characterizing the group of research participants was the type of family in which they grew up. The most numerous group were people brought up in a full family (73%). Every third participant of the research functioned in a family broken up by divorce (the situation in which both biological parents still participate in the upbringing process was taken into account – 9% of participants; when they are raised by one parent only, because the other parent does not exercise parental authority – 10% or they function in .....

³ The particulars were not extensive because the other tools used in this research project already included questions about demographic issues.

a new reconstructed family – 8%). The proportion of research participants from broken families compared to those from full families is related to the current demographic situation in the country, which I have already signaled in the text.

Research reports on the relationship between the functioning of adolescents and the phenomenon of social maladjustment provide a lot of interesting information. Demuth and Brown (2004) pointed out that the youth raised by single parents exhibit more criminal behavior than teenagers from full families. However, weaker correlations occur when authors take into account various family processes, such as involvement in the educational process and emotional closeness. Appropriate parental practices increase the level of social control because adolescents are less likely to commit criminal offenses and exhibit various types of behavioral deviation.

As a result of the statistical analysis conducted for the purpose of the research, I found that there is a relationship between the type of family in which the respondent grew up and the perception of the level of emotional support received from parents ($\text{Chi}^2 = 14.260$, $\text{df} = 2$, $p = 0.001$). More than 12% of the adolescents admitted that their achievements were underestimated in the broken family in which they grew up. Meanwhile, in a full family as much as 82.2% of the participants confirmed the support from their relatives. The research on correlations between family situation and social maladjustment of children have identified poor parenting skills, disturbed family structure, family conflicts, parental delinquency, single parenthood and upbringing based on punishments as risk factors for juvenile delinquency (Wasserman, Seracini 2001). Rathinabalan and Naaraayan (2017) identified also the advanced age of a parent – the father, the problem of professional activation of the mother and single parenthood as important independent risk factors for social maladjustment among juveniles. In another study, which dealt, among others, with the issue of the implementation of socialization and education as well as emotional and expressive functions in full and broken families (Wirkus, Babicka-Wirkus 2018), it was found that there is a relationship between the type of family in which the respondent grew up and the atmosphere at home ($\text{Chi}^2 = 10.834$, $\text{df} = 2$, $p = 0.04$). Respondents who grew up in broken families indicate that there was an atmosphere of fights, misunderstandings and chaos almost two and a half times more often than those from full families. The atmosphere in full families was assessed in the vast majority of cases as joyful, warm and cheerful.

The analysis of the results of the presented research also showed that there is a relationship between the type of family in which the respondent grew up and the level of support received from parents ($\text{Chi}^2 = 16.196$, $\text{df} = 2$, $p = 0.000$). Respondents raised in a full family, in 85.9% of cases, indicated that they felt understood and accepted in their homes, and 12.1% of participants from broken families reported that they did not receive this form of support from their relatives. Interestingly, there is a relationship between the type of family in which the

research participant grew up and the perception of living conditions ($\text{Chi}^2 = 8.228$, $\text{df} = 1$, $p = 0.004$). Adolescents from full families expressed a positive attitude to this issue (87.2%), while those from broken families were more likely to answer *rather yes* (77.6%) and *rather no* (12.1). 82.9% of research participants from full families also indicated that they are satisfied with the scale of financial support they receive from their families, while in broken families this attitude is presented by 72.4% of adolescents.

Laursen's work (2005) on the relationships between family structure (single mothers, full families and reconstructed families) and the conflicts between an adolescent and a parent showed a picture which indicates that teenagers reported more problems in relationships with single mothers and mothers in reconstructed families than with mothers in full families. Laursen suggests that families with only one biological parent are not capable of adequately disciplining a teenager causing educational problems, and of monitoring or supervising their social functioning as opposed to full families. Other research results indicate that juveniles using psychoactive agents tend to have learning difficulties, have weaker relationships with peers and family, and exhibit various health problems (Petersen et al. 2018). In the process of data analysis, I also diagnosed the relationships of various intensity between the type of family and the manifested symptoms of demoralization. The research found that there is a weak relationship between the type of family in which the participant grew up and the frequency of smoking ($\text{Chi}^2 = 0.516$, $\text{df} = 2$, $p = 0.772$). Respondents from full families admitted to frequent (26.2%) and daily (26.8%) smoking at a level similar to that of participants from broken families (often – 25.9%; daily – 22.4%). Interestingly, the analysis shows that the problem is more visible in the group of participants from full families. A similar relationship occurs in case of the contact of adolescents with alcohol and other psychoactive agents. 62.8% of young people from full families admit to frequent drinking, while among those from divorced families, 58.6% made a similar declaration. Approx. 20% of adolescents in both types of families admitted to the frequent use of other psychoactive agents. This allows the view to be formulated that the full family is not as stable protective factor as it was in the past and it is worth looking for more optimal solutions for addiction prevention among adolescents.

A significant group, as much as 85% of the adolescents from broken families, indicated that it was at the junior high school when they skip classes for the first time. Slightly less, as 77.3% of their peers, who grew up in full families, admitted to truancy also at the same educational level. Young people brought up in families that broke up as a result of divorce were more likely to admit to contacting a probation officer because of their inappropriate behavior (17.2%) compared to their peers from families where they were brought up by both parents (9.8%). The research carried out by Wojnarska shows that the youth covered by the educational measure in the form of supervision of a probation officer compared

to the control group, evaluated their social competences, including communication competences (noticeable in their greater reluctance to communicate honestly and openly with their relatives) at a lower level. Juveniles also obtained lower results in terms of reading and sending non-verbal messages as well as in terms of verbal communication. Research participants avoided eye contact more often and showed a lower level of ability to adequately recognize emotions (Wojnarska 2013).

Conclusions

The risk factors associated with demoralization and juvenile delinquency are divided into three broad categories: individual, social and community factors. Individual factors include psychological features, related to behavior and wellbeing; social factors include influence from family and peers and community factors include determinants related to relationships at school and in the neighborhood. Researchers and practitioners, taking into account the risk factors identified, are able to improve prevention programs by focusing on circumstances that are known to lead to anti-social behavior (Shader 2004). The research I have conducted concerns social factors and indicates that adolescents brought up in broken families do not have a sufficiently favorable educational environment and that one of the biological parents, who has a primary role in their lives, is not able to actively monitor or supervise the social functioning of their child as it may be in full families. Families in which both biological parents actively play their roles, provide greater support and involvement in the process of raising a child and are able to monitor its behavior more effectively. The research carried out highlights an important conclusion in the area of addiction prevention because it reveals a problem in the form of lack of dependence between the family type and frequency of use of various psychoactive agents. This proves that even in full families there is a lack of sufficiently effective tools to protect against the potential addictions.

The analyses I have carried out prove that a much better solution in preventing social maladjustment can be actions focusing on maintaining a family structure that will ensure a proper socialization process for juveniles. Such effects can be achieved through compulsory education of families at risk of breaking up their marital relations in the scope of applied parental practices, especially by raising issues including knowledge about the phenomenon of attachment, practical skills of monitoring and involvement in the care and educational process. One of the ways of implementing these activities is the issue of availability in the area of specialist classes improving, among others, educational competences in the form of workshops for parents. This is not a simple matter due to the frequent lack of availability of this type of offer, especially in rural areas. Other ways may be conferences or workshops for parents and children to encourage

both sides to get involved in their lives. The analyses carried out prove that „[...] prevention, counteraction as well as social response to demoralization are very complex problems, requiring a comprehensive, strategically thought-out approach, with procedures for close and effective cooperation between different institutions” (Czarnecka-Działuk, Drapała 2015, p. 343). Also in the context of international research on the problem of family structure and juvenile delinquency, recommendations have been formulated which indicate specific spheres of action limiting the problem of social maladjustment of children and youth. The following are distinguished:

- 1) emphasis on maintaining stable family structures as a way to offer children safe homes where they can learn and adopt socially recognized values;
- 2) conducting responsible economic policies to alleviate poverty in families;
- 3) the need to change the approach to the problems caused by juveniles in the justice system in such a way as to take into account and address the factors determining social maladjustment and not focus solely on the guilt of a juvenile;
- 4) implementation of multi-sectoral commitment to offering solutions to the problems of juveniles through extensive cooperation in the local environment (Mwangangi 2019, p. 52–63).

In my opinion, probation officers have already been undertaking systematic work in the context of at least some of the suggested proposals. One example of these activities is the response to the diagnosis of social problems of local communities and the creation of probation centers for children and youth at risk of social maladjustment and showing symptoms of demoralization (Kozłowski, Stasiak 2006). There, juveniles and their families can find a support in the processes of (re)integration and (re)socialization, which makes it clear that institutional activities in these areas can be effective and that they are needed. The research that identifies risk factors for demoralization and juvenile delinquency indicates the right way to plan prevention strategies. Prevention programs should target young people at risk of maladjustment, and countermeasures in the form of implementing coping strategies can be part of an institutional system of social rehabilitation and prevention based on the example of the work of probation officers.

References

- [1] Adamski E., 2002, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- [2] Apel R., Kaukinen C., 2008, *On the relationship between family structure and anti-social behavior: Parental cohabitation and blended households*, „Criminology”, 46.
- [3] Babicka-Wirkus A., 2019, *Od autorytaryzmu do emancypacji. O niebezpiecznych polach relacyjnych między kuratorem a podopiecznym*, „Resocjalizacja Polska”, 17.

- [4] Bałandynowicz A., 2001, *Rodzina, sąsiedztwo i dewiacja młodzieży*, [w:] *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, (red.) B. Urban, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- [5] Burt S.A., Barnes A.R., McGue M., Iacono W.G., 2008, *Parental divorce and adolescent delinquency: Ruling out the impact of common genes*, „*Developmental Psychology*”, 44(6).
- [6] Comanor W.S., Phillips L., 2002, *The impact of income and family structure on delinquency*, „*Journal of Applied Economics*”, 5.
- [7] Cudak H., 2008, *Zaburzenia w zachowaniu dzieci i młodzieży z rodzin niepełnych jako implikacje niewłaściwych postaw rodzicielskich samotnych rodziców*, „*Pedagogika Rodziny*”, 1.
- [8] Czarnecka-Działuk B., Drapała K., 2015, *Kontrowersje wokół reagowania na przejawy demoralizacji nieletnich. Opinie praktyków*, „*Prawo w Działaniu*”, t. 23: Sprawy karne.
- [9] Czerederecka A., 2010, *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Lexis-Nexis, Warszawa.
- [10] Demuth S., Brown S.L., 2004, *Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender*, „*Journal of Research in Crime and Delinquency*”, 41.
- [11] GUS 2018, Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja demograficzna Polski do 2017 r. Urodzenia i dzietność*, Warszawa.
- [12] Górnicka B., 2016, *Współpraca z podopiecznymi, ich rodziną i szkołą w opiniach rodzinnych kuratorów sądowych*, „*Resocjalizacja Polska*”, 12.
- [13] Guo G., Roettger M.E., Shih J.C., 2006, *Contributions of the DAT1 and DRD2 genes to serious and violent delinquency among adolescents and young adults*, „*Human Genetics*”, 121.
- [14] Hoeve M., Dubas J.S., Eichelsheim V.I., van der Laan P.H., Smeenk W., Gerris J.R.M., 2009, *The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis*, „*Abnormal Child Psychology*”, 37.
- [15] Kierkus C.A., Johnson B.R., Hewitt J.D., 2010, *Cohabiting, family and community stressors, selection, and juvenile delinquency*, „*Criminal Justice Review*”, 35(4).
- [16] Kiliszek E., 2013, *Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich*. „*Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja*”, 21.
- [17] Konopczyński M., 2013, *Oblicza współczesnej resocjalizacji*, „*Resocjalizacja Polska*”, nr 4.
- [18] Konopczyński M., 2019, *Teoria versus praktyka*, „*Resocjalizacja Polska*”, 18.
- [19] Kozłowski P., Stasiak K., 2018, *Ośrodek kuratorski: ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa.
- [20] Kwadrans Ł., 2019, *Metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa.
- [21] Laursen B., 2005, *Conflict between mothers and adolescents in single-mother, blended, and two-biological-parent families*, „*Parenting*”, 5(4).
- [22] Leiber M.J., Mack K.Y., Featherstone R.A., 2009, *Family structure, family processes, economic factors, and delinquency*, „*Youth Violence and Juvenile Justice*”, 7(2).
- [23] Mwangangi R.K., 2019, *The Role of Family in Dealing with Juvenile Delinquency*, „*Open Journal of Social Sciences*”, 7.

- [24] Ostrihanska Z., Greczuszkin A., 2000, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze kuratora sądowego*, NORBERTINUM, Lublin.
- [25] Piccinelli M., Tessari E., Bortolomasi M., Piasere O., Semenzin M., Garzotto N., Tansella M., 1997, *Efficacy of the alcohol use disorders identification test as a screening tool for hazardous alcohol intake and related disorders in primary care: A validity study*, „British Medical Journal”, 514.
- [26] Price C., Kunz J., 2003, *Rethinking the paradigm of juvenile delinquency as related to divorce*, „Journal of Divorce and Remarriage”, 3.
- [27] Pytka L., 2000, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo APS, Warszawa.
- [28] Rathinabalan I., Naaraayan S. A., 2017, *Effect of family factors on juvenile delinquency*, *International*, „Journal of Contemporary Pediatrics”, nr 4(6).
- [29] Szlendak T., 2012, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*, PWN, Warszawa.
- [30] Tysza Z., 2003, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- [31] Wacławiak J., 2020, *Tendencje zmian w zakresie spraw rejestrowanych w MS – S40. Analiza porównawcza danych z 31.12.2019 do danych z 31.12.2018 roku (na podstawie MS-S40)*, Krajowa Rada Kuratorów, Warszawa.
- [32] Wallman K.K., 2010, *Federal statistics: Understanding a crucial resource*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, 631(1).
- [33] Wardle L.D., 2000, *Relationships between family and government*, „California Western International Law Journal”, Vol 31, nr 1.
- [34] Wilk J., 2016, *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- [35] Wirkus Ł., Babicka-Wirkus A., 2018, *Fulfillment of selected functions of the family and young adults' styles of coping with difficult situations*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 9.
- [36] Wirkus, Ł., 2019, *(Nie)korzystne zjawiska w relacji państwo–rodzina–dziecko*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 47(4).
- [37] Wojnarska A., 2013, *Kompetencje komunikacyjne nieletnich*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- [38] Wysocka E., 2018, *Znaczenie diagnozy osobopoznawczej i środowiskowej w polskim modelu kurateli sądowej – możliwości i ograniczenia*, [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Tadeuszowi Jedyńskowi*, (red.) K. Stasiak, Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.

Internet sources

- [39] GUS, 2020, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2019 r. Stan w dniu 31 XII*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosc-i-raz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-2019-12-31>, 27.12.2019, 6, 27 (access: 30.06.2020).
- [40] Instytut Matki i Dziecka, 2020, *Raport HBSC 2020 – komunikat prasowy*, <http://www.imid.med.pl/pl/aktualnosci/jakie-sa-polskie-nastolatki-raport-hbsc-2020> (access: 30.06.2020).
- [41] NIK, 2020, *NIK o dostępności leczenia psychiatrycznego dla dzieci i młodzieży*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/lecznictwo-psychiatryczne-dzieci-i-mlodziezy.html> (access: 16.09.2020).

- [42] Patterson J.M., 2002, *Understanding Family Resilience*, „Journal of Clinical Psychology”, 58, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jclp.10019> (access: 30.06.2020).
- [43] Petersen A.C., Joseph J., Feit M., 2018, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK195987> (access: 30.06.2020).
- [44] Petts R.J., 2009, *Family and Religious Characteristics' Influence on Delinquency Trajectories from Adolescence to Young Adulthood*, „American Sociological Review”, Vol. 7, issue 3, <https://doi.org/10.1177/000312240907400307> (access: 30.06.2020).
- [45] UNICEF, 2020, *Analizy*, <https://dzieciwpolsce.pl/analizy> (access: 30.06.2020).
- [46] van de Weijer S.G.A., Thornberry T.P., Bijleveld C.C.J.H., Blokland A.A.J., 2015, *The Effects of Parental Divorce on the Intergenerational Transmission of Crime*, „Societies”, nr 5, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj_6cih8pndA-hUOTBoKHSg6DAAQFjACegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mdpi.com%2F2075-4698%2F5%2F1%2F89%2Fpdf&usg=AOvVaw08biczazJOayjnjKPtr06v (access: 30.06.2020)

Łukasz Wirkus

Uniwersytet Gdański [lukasz.wirkus@ug.edu.pl]

Struktura rodziny a proces niedostosowania społecznego nieletnich

Abstrakt: W artykule zaprezentowano wyniki badań dotyczących funkcjonowania adolescentów z rodzin pełnych i rozbitych oraz przedstawiono ich związek z wybranymi symptomami demoralizacji. Dokonano przeglądu badań międzynarodowych na temat zależności pomiędzy niedostosowaniem społecznym a sytuacją i strukturą rodziny oraz przedstawiono dotychczasowe ustalenia empiryczne w tym temacie. Podjęte rozważania pokazują jednoznacznie, że efektywna prewencja niedostosowania społecznego jest ściśle związana ze strategią systemowego wsparcia rodziny przy aktywnym współuczestnictwie sądu rodzinnego i kuratorskiej służby sądowej.

Słowa kluczowe: struktura rodziny, niedostosowanie społeczne, nieletni, demoralizacja, kuratorzy sądowi.

Wprowadzenie

Kuratorzy sądowi w swojej pracy często stają się świadkami ludzkich tragedii, regularnie zagłębiają się w zawiłe historie przedstawiane przez uczestników postępowań sądowych i prawdopodobnie, jak żadna inna formacja, poddają szczegółowej analizie doświadczenia życiowe jednostki – dorosłego i dziecka, na potrzeby działalności orzeczniczej wymiaru sprawiedliwości. Specyfika pracy kuratora sądowego to przede wszystkim relacje z podopiecznymi. Ich złożoność przejawia się w tym, że kurator z jednej strony pełni funkcję urzędnika państwowego i jego zadaniem jest kontrola realizacji zobowiązań nałożonych przez sąd. Staje się zatem

narzędziem weryfikacji wykonywania postanowienia sądu. Ale jednocześnie „[...] kurator jest również wychowawcą, pedagogiem resocjalizacyjnym, który powinien dbać o rozwój i powrót do prawidłowego społecznego funkcjonowania osób, nad którymi sprawuje nadzór lub dozór, a także nad ich najbliższym środowiskiem. Jest on w tym aspekcie swoistym kreatorem zmian nie tylko osobowych, lecz często także środowiskowych, ponieważ pracuje zazwyczaj w miejscu przebywania, zamieszkania podopiecznego” (Babicka-Wirkus 2019, s. 103–104). Jednocześnie pojawia się pytanie czy kuratorzy są odpowiednio przygotowani do podejmowania trudu pracy ze współczesną rodziną i jaka wiedza jest im niezbędna, by zatrzymać różnego rodzaju negatywne procesy w niej zachodzące?

Współczesna rodzina stała się frontem wielu starć obejmujących zagadnienia światopoglądowe a także wkraczających w podstawowe prawa człowieka i dziecka. Coraz bardziej palące staje się pytanie o ramy definicyjne współczesnej rodziny, która znacznie wykracza poza definicję rodziny nuklearnej (Szlendak 2012).

Tradycyjnym zadaniem rodziny było dotychczas „wypełniać różnorodne funkcje opiekuńcze, rozwojowe, edukacyjne, socjalizacyjne i emocjonalne”, na kanwie których realizacja funkcji rodzicielskich „tworzy korzystne środowisko wychowawcze, opiekuńcze i socjalizacyjne dla dziecka, w którym optymalnie następuje rozwój cech osobowości, kształtują się wartości i normy przyjęte w społeczeństwie” (Cudak 2008, s. 7). Współczesna rodzina, pomimo tak sformułowanej roli, doświadcza licznych zmian i trawiona jest przez różne palące problemy związane z sytuacją demograficzną (GUS 2018) i aktualnymi przeobrażeniami społecznymi (Adamski 2002; Wirkus 2019).

Rodzinę uważa się bowiem jako środowisko społeczne o podstawowym znaczeniu, które wpływa na zachowanie każdej jednostki, a dzieci funkcjonujące w różnych strukturach rodzinnych doświadczają wielu form monitorowania, nadzoru rodzicielskiego, zaangażowania emocjonalnego i stylów przywiązania. Te czynniki mogą również odgrywać rolę w ustalaniu dlaczego adolescenci są zagrożeni niedostosowaniem społecznym i zwracają się ku przestępczości (Hoeve i in. 2009). Beata Czarnecka-Działuk i Katarzyna Drapała (2015, s. 320–321) przytaczają katalog zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży wskazanych przez praktyków (sędziowie z sądów rodzinnych, funkcjonariusze Policji, pedagodzy szkolni oraz kuratorzy sądowi) zajmujących się na co dzień problemem demoralizacji. Wskazywali oni najczęściej na jej przejawy w postaci: używania substancji psychoaktywnych (alkohol, narkotyki, dopalacze, nikotyna), wagarów, bójek, kradzieży, pobić, niszczenia mienia, nieposłuszeństwa wobec rodziców, cyberbullyingu, używaniu wulgaryzmów, przejawiania agresji psychicznej i fizycznej, ucieczek z domu/placówki, przeszkadzania w trakcie zajęć szkolnych. Wskazane symptomy demoralizacji pokrywają się z opisywanymi w literaturze przedmiotu (Pytka 2000).

Złożoność problemów trawiących współczesne rodziny oraz dotyczących fenomenu niedostosowania społecznego odzwierciedla się również we wzroście limitu etatów w kurateli rodzinnej. Obecnie z rodzinami współpracuje ok. 2196

kuratorów rodzinnych, co stanowi ok. 43% kuratorów zawodowych. Kuratorzy zawodowi współpracowali z grupą ok. 18,5 tys. kuratorów społecznych i wspólnie prowadzili w 2019 r. łącznie aż 400 tys. spraw (Wacławiak 2020). Wskazane powody uzasadniają w moim przekonaniu potrzebę przyjrzenia się uwarunkowaniom funkcjonowania młodych ludzi wychowujących się w rodzinach rozbitych i zbadania potencjalnych związków z wybranymi symptomami demoralizacji.

Celem artykułu jest zweryfikowanie związku pomiędzy specyficzną sytuacją rodzinną (wywołaną rozwodem i samotnym rodzicielstwem) a występowaniem symptomów demoralizacji oraz próba zasygnalizowania obszarów problemowych, które mogą być udziałem kuratorów rodzinnych w związku z wykonywanymi zadaniami.

Struktura rodziny a niedostosowanie społeczne

Rodzina jest częścią struktur społecznych. Struktura rodziny obejmuje nie tylko liczbę członków rodziny (wielkość), ale także jakość zachodzących w niej relacji. Chociaż spotkamy się z wieloma różnicami i typologiami rodzin, mają one pewne cechy wspólne. Na przykład, rodziny pełnią ważne funkcje w społeczeństwie, wśród których wyróżniamy funkcje: socjalizacyjną, opiekuńczą, ochronną, wspierającą a także zapewniającą poczucie wspólnoty oraz stanowiącą przestrzeń do przemian (Patterson 2002, s. 233–246). Również funkcja wychowawcza jest naturalnie związana ze strukturą rodziny i jest przez nią w określony sposób determinowana (Wilk 2016, s. 74). Zbigniew Tyszką proponuje szerszą interpretację, pisząc że „Struktury i procesy wewnątrzrodzinne, kultura behawioralna rodziny oraz świadomość »rodzinna« członków rodziny mogą w istotny sposób warunkować zewnątrzrodzinne układy (systemy) i procesy społeczne – układ mikrostrukturalny, mezostrukturalny i makrostrukturalny oraz społeczno-globalny, tworząc w sumie zbiór zmiennych niezależnych w stosunku do reszty świata społecznego. Z drugiej strony kształt i funkcjonowanie rodziny (czy raczej milionów rodzin) [...] zależy w istotny sposób od »reszty« świata społecznego” (Tyszką 2003, s. 67).

Główny Urząd Statystyczny w opracowaniu *Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin*, podaje iż odnotowany w 2018 r. spadek liczby urodzeń potwierdza zmiany w dotychczasowych procesach ludnościowych skutkujące wkroczeniem Polski w okres kolejnego kryzysu demograficznego o dłuższym przebiegu, co wynika przede wszystkim z odkładania przez młodych ludzi na później decyzji o założeniu rodziny. W 2019 r. zawarto nieco ponad 183 tys. związków małżeńskich – spadek w stosunku do 2018 r. wyniósł ponad 9 tys. Według danych GUS obniżył się także współczynnik małżeństw i wyniósł 4,8% (w miastach i na wsi ukształtował się na tym samym poziomie). Z danych statystycznych wynika, że rozwiodło się ponad 65 tys. par małżeńskich, tj. o ponad 2 tys. więcej niż w 2018 r., a w przypadku kolejnych ok. 1,2 tys. małżeństw

orzeczono separację (o niespełna 0,1 tys. mniej niż rok wcześniej). GUS podał, że współczynnik rozwodów wyniósł 1,7%, a liczba rozwodów w miastach jest prawie 3-krotnie wyższa niż na wsi (GUS 2020). Rozwód jest dla dziecka zawsze traumatycznym przeżyciem i wiąże się nie tylko ze zmianami w dotychczasowym trybie życia, ale skutkuje także osłabieniem więzi rodzicielskich i podważa często dotychczas uznawane wartości i normy. Osoby, które doświadczyły rozwodu rodziców, mają trudności w nawiązaniu satysfakcjonujących relacji partnerskich, posiadają zaburzony obraz rodziny, często okazują dystans emocjonalny warunkowany lękiem czy nieadekwatne postrzeganie związku małżeńskiego (Czerederecka 2010).

Andrzej Bałandynowicz przytacza badania dotyczące wpływu rodziny na kształtowanie się zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży i umiejscawia je w kilku wyodrębnionych na podstawie analizy literatury obszarach problemowych: elementy rodzinne, paradygmat lekceważenia, paradygmat konfliktu, zachowania dewiacyjne i paradygmat zachowań, paradygmat zniszczenia, rodzinna interakcja, rodzicielstwo pozytywne, kontrola oraz rozwiązywanie problemów (Bałandynowicz 2001, s. 245–251). Słabsze wyniki w nauce, gorsza sytuacja zdrowotna, większe prawdopodobieństwo bezrobocia i uzależnienia od działań systemu pomocy społecznej, to często konsekwencja występujących dysfunkcji w rodzinie. Wardle (2000) opisując relacje pomiędzy rodziną a państwem, wskazał na szereg zagrożeń, które dotyczą współczesną rodzinę. Wśród nich wyróżnia: zaniedbania opiekuńczo-wychowawcze, przemoc w rodzinie, skoncentrowanie się na karierze zawodowej przez opiekunów, migrację zarobkową rodziców, bądź jednego z nich – najczęściej ojca.

Jak pokazują badania, głównymi czynnikami wpływającymi na przestępczość nieletnich jest struktura rodziny, która wyraża się w jej specyficznym typie i sytuacji, w której dziecko funkcjonuje (Apel, Kaukinen 2008; Price, Kunz 2003) oraz jakości relacji młodzieży z rodzicami (Leiber i in. 2009; Petts 2009). Badania prowadzone w minionych latach pokazały wyraźne tendencje w zmieniających się wzorach przestępczości nieletnich, która jest powiązana z różnorodnymi zjawiskami społecznymi (Kierkus i in. 2010). Młodzież obecnie wychowywana jest w różnych typach rodzin: od samotnych rodziców po rodziny patchworkowe, a środowiska rodzinne i społeczne mają znaczący wpływ na dobrostan psychiczny młodych ludzi (Wallman 2010). Przytaczane wyniki badań i wskazane związki z sytuacją społeczną są podobne do tych, które obserwujemy dzisiaj w Polsce. Raport pt. *Spotlight on Adolescent Health and well-being* opublikowany przez międzynarodową sieć badawczą HBSC (Health Behaviour in School-age Children)¹ pokazał, że samoocena, poziom zdrowia i zadowolenia z życia u polskich nastolatków pogarsza się wraz z wiekiem, a odczuwanie wsparcia ze strony rodziny spada z wiekiem u obu płci w każdej grupie wiekowej, zaś w wieku 15 lat deklaruje je

.....

¹ HBSC zgromadziło obszerne dane na temat zdrowia fizycznego, relacji społecznych i dobrego samopoczucia psychicznego 227 441 uczniów w wieku 11, 13 i 15 lat z 45 krajów Ameryki Północnej i Europy.

obecnie zaledwie 51% chłopców oraz 49% dziewcząt. Badania pokazują również, że sytuacja dotycząca deklarowanego wsparcia ze strony nauczycieli także pogarsza się wraz z wiekiem u obu płci (w wieku 15 lat zaledwie 31% chłopców oraz 21% dziewcząt odczuwa wsparcie wychowawców i daje to ostatnie miejsce w rankingu 44 krajów). Równie źle wygląda sytuacja z poziomem wsparcia ze strony rówieśników (IMID 2020). Najwyższa Izba Kontroli (NIK) alarmuje, że problemy zdrowia psychicznego narastają i są wynikiem wielu czynników (globalizacja, warunki społeczno-ekonomiczne, trudności w okresie dojrzewania, problemy życia rodzinnego – rozwód lub rozpad rodziny, relacje rodziców z dzieckiem – ich ograniczenie może powodować osamotnienie i zachowania autodestrukcyjne). NIK podała, że w Polsce 9 proc. dzieci i młodzieży poniżej 18 r. życia (ok. 630 tys.) wymaga pomocy w zakresie leczenia psychiatrycznego i psychologicznego. Z danych Komendy Głównej Policji na które powołuje się NIK, wynika że wśród nastolatków samobójstwa są drugą co do częstości przyczyną zgonów, a Polska znajduje się w czołówce Europy pod względem liczby samobójstw (NIK 2020). Dotychczasowe badania pokazują, że dzieci żyjące w innych niż tradycyjne środowiskach, są bardziej narażone na wiele różnych rodzajów przejawów niedostosowania społecznego (Price i Kunz 2003) w porównaniu do tych wychowujących się w tradycyjnym domu rodzinnym (Demuth, Brown 2004). Dzieci i młodzież funkcjonujące w tradycyjnych strukturach rodzinnych doświadczają też wielu form monitorowania, nadzoru rodzicielskiego oraz większego zaangażowania i przywiązania ze strony bliskich (Hoeve 2009). Czynniki te mogą również odgrywać ważną rolę w próbie wyjaśniania przyczyn podejmowania zachowań dewiacyjnych.

Istnieje wiele badań, które potwierdzają wpływ struktury rodziny na przestępczość. Price i Kunz (2003) przeprowadzili metaanalizę obejmującą 72 badania dotyczące zależności pomiędzy rozwodem w rodzinie a przestępczości nieletnich. Wyniki wskazały, że dzieci z rozwiedzionych domów prezentują wyższy wskaźnik przestępczości (wykroczenia, przestępstwa przeciwko osobie, kradzież rozbójnicza, używanie środków psychoaktywnych) w porównaniu do dzieci z rodzin pełnych, z wyjątkiem zjawiska spożywania alkoholu. Rozwód rodziców jest wymieniany jako stały predyktor przestępczości nieletnich oraz jest głównym determinantem ryzyka rozwoju zachowań przestępczych w dzieciństwie i w okresie dorastania (Burt i in. 2008, s. 1668–1677). Badania Van de Weijer i zespołu (2015, s. 89–108) ukazują, że dzieci z rodzin niepełnych są bardziej narażone na różnego rodzaju zagrożenia, które w przyszłości powiązane są z porzuceniem szkoły, bezrobociem oraz gorszym samopoczuciem psychicznym.

Niektórzy badacze kwestionują jednak związek przyczynowy między zjawiskiem niedostosowania społecznego a sytuacją rodzinną, wskazując że to cechy osobowościowe powszechnie występujące u dzieci z rozwiedzionych rodzin zwiększają ryzyko przestępczości (Guo i in. 2006). Burt, Barnes, McGue i Iacono (2008) postanowili zatem sprawdzić czy rozwód rodziców lub specyficzne cechy gene-

tyczne są przyczyną przestępczości. Badania obejmujące 610 rodzin adopcyjnych i biologicznych pokazały, że to doświadczenia związane z rozstaniem rodziców i kryzysem w rodzinie, a nie uwarunkowania genetyczne, determinują zależność między rozwodem rodziców a przestępczością nastolatków. Badania Burt i zespołu pokazuje, że przestępczość nieletnich nie jest dziedziczna, ale co istotne, może być powiązana z rozwodem.

W literaturze przedmiotu wskazuje się także na istnienie związku między niedostosowaniem nieletnich a trudnymi sytuacjami w rodzinie, które nie są spowodowane rozwodem (Apel, Kaukinen 2008; Demuth, Brown 2004). Jedna trzecia wszystkich dzieci to małeletni urodzeni przez niezamężne matki, a ponad połowa dzieci wychowywała się w rodzinie z rodzicem samotnie wychowującym dzieci (Demuth, Brown 2004). Struktury rodzinne są obecnie zróżnicowane nie tylko ze względu na wysoki odsetek rozwodów i rozprzestrzenianie się alternatywnych form życia rodzinnego, ale także z uwagi na rosnącą liczbę urodzeń pozamażeńskich oraz wzrost związków kohabitacyjnych (Demuth, Brown 2004). UNICEF podaje, że w 2019 r. rozwiedzione małżeństwa mające dzieci stanowiły aż 56,8% wszystkich rozwiedzionych par w Polsce (UNICEF 2020).

Przeprowadzone dotychczas projekty badawcze (Apel, Kaukinen 2008; Kierkus 2010) dowodzą, że wychowywanie się w rodzinie, w której partnerzy funkcjonują w związku kohabitacyjnym może sprzyjać aktywności przestępczej nieletnich w porównaniu z sytuacją dorastania w rodzinie, w której rodzice są małżeństwem. Kolejnym ważnym czynnikiem sprzyjającym występowaniu przestępczości wśród adolescentów może być obecność lub nieobecność ojca w gospodarstwie domowym. Comanor i Phillips (2002) sformułowali wnioski, z których wynika, że jednym z ważniejszych czynników determinujących zjawisko przestępczości u adolescentów jest brak ojca w procesie opiekuńczo-wychowawczym.

Z niedostosowaniem społecznym dzieci i młodzieży oraz ze związanymi z nim problemami borykają się z społeczeństwa na całym świecie. W krajach rozwijających się problemy te są jeszcze bardziej dostrzegalne, a dokładne zrozumienie czynników ryzyka przestępczości nieletnich jest warunkiem wstępnym podjęcia środków zaradczych.

Znaczenie diagnozy środowiskowej w resocjalizacji nieletnich

Kuratorzy sądowi wykonując orzeczenia sądu rodzinnego, zmagają się również z systemowymi ograniczeniami, które uniemożliwiają satysfakcjonujące wykorzystanie warsztatu profesjonalnego. To niebezpieczeństwo zauważył M. Konopczyński, który ostrzega, że „współczesna pedagogika resocjalizacyjna w swojej warstwie teoretycznej traci na znaczeniu i jest »nieprzekładalna« na wymiary metodyczne realizowane w praktyce instytucjonalnej” (Konopczyński 2019, s. 7).

Kurator rodzinny realizuje zadania ustawowe między innymi poprzez „udzielanie podopiecznym pomocy w organizowaniu nauki, pracy i czasu wolnego w środowisku rodzinnym, ocenianie sytuacji środowiskowej małoletnich i nieletnich, nad którymi ustanowiono nadzór” (Ostrihanska, Greczuszkin 2000, s. 12).

Beata Górnicka (2016) prezentuje opinie kuratorów sądowych którzy wskazali, że znaczący wpływ na jakość pracy z dziećmi i młodzieżą ma ich sytuacja rodzinna (32,5%). Uczestniczący w badaniu kuratorzy wskazali, że ważną podstawą planowanych działań jest prawidłowe funkcjonowanie rodziny i dobra współpraca z rodzicami (podkreśliło to 20% z nich), a także zrozumienie przez bliskich problemu podopiecznego i aktywne wsparcie w procesie zmiany. Badania Kwadransa i jego zespołu pokazują spektrum sposobów pozyskiwania informacji przez kuratorów sądowych, wśród których kolejno występują: wywiad z uczestnikiem postępowania (ok. 94%), obserwacja (ponad 70%), wywiad w środowisku (ponad 50%), analiza akt sądowych (56,8%). 33% respondentów wspomaga stawianą diagnozę różnego rodzaju dokumentami (zaświadczenia lekarskie, karta leczenia szpitalnego, opinie poradni psychologiczno-pedagogicznej itp.). Jednocześnie autorzy badania wskazali, że tylko niecały procent kuratorów korzysta z wystandaryzowanych narzędzi diagnostycznych (Kwadrans 2019).

Wysocka (2018, s. 214) podkreśla, że jednym z podstawowych zadań kuratorów sądowych, „jest diagnozowanie podsądnych (diagnoza osobopoznawcza) i ich środowisk rodzinnych (diagnoza środowiskowa) dla potrzeb sądów, prokuratury, Policji i więziennictwa”. Wysocka (2018, s. 230) zaznacza, że obecnie dla kuratorów sądowych wyzwaniem stała się „zmiana strategii pokonywania ryzyka zagrożeń rozwojowych zmierzająca w kierunku odkrywania i wzmacniania potencjałów”. Autorka determinuje jej efektywność poprzez pogłębioną diagnozę zagrożeń rozwojowych i czynników podatności na zagrożenia, ale przede wszystkim czynników przed nimi chroniących, co wiąże się z identyfikacją zasobów jednostki i jej środowiska życia. Marek Konopczyński ujmuje w sposób holistyczny proces resocjalizacji, który jest konsekwencją prawidłowo postawionej diagnozy jako „wspieranie potencjałów rozwojowych osób nieprzystosowanych społecznie w celu przemiany ich tożsamości dewiacyjnej w tożsamość akceptowalną społecznie. Polega na równoczesnym uruchomieniu dwóch procesów: procesu rozwoju struktur poznawczych i twórczych wychowanków oraz procesu destygmatyzacji indywidualnej i społecznej w ramach zaprojektowanych oddziaływań metodycznych” (Konopczyński 2013, s. 9–11).

Organizacja badań

Projekt badawczy pt. *Funkcjonowanie młodzieży wychowującej się w rodzinach zrekonstruowanych. Perspektywa pedagogiczna, psychologiczna i socjologiczna* został zakończony w 2018 r. i dotyczył kilku nurtów problemowych określonych przez ze-

spół badawczy². Badania zostały przeprowadzone z paradygmatu ilościowym. W celu zgromadzenia materiału empirycznego zespół badawczy posłużył się autorskim kwestionariuszem ankiety i kilkoma narzędziami psychometrycznymi. Kwestionariusz ankiety składał się z 41 pytań z czego dwa pytania były metryczką³. W kwestionariuszu służącym zdiagnozowaniu jakości sytuacji rodzinnej respondentów m.in. przez pryzmat postaw rodzicielskich, funkcji rodziny i zakresu inicjacji ze środkami odurzającymi, znajdowały się pytania z kafeterią zamkniętą, otwartą i półotwartą. Respondenci uczestniczący w badaniach znajdowali się w przedziale wiekowym 16–24 lata. Analizę statystyczną przeprowadzono z wykorzystaniem narzędzia SPSS.

Grupę badawczą stanowiły 223 osoby uczące się w średniej wielkości miejscowości (do 100 tys. mieszkańców). Uczestnicy zostali podzieleni na osoby pochodzące z rodziny pełnych i rozbitych przez rozwód rodziców. Zróżnicowanie grupy badawczej ze względu na płeć prezentowało się następująco: 72% respondentów stanowiły kobiety, 28% – mężczyźni.

W niniejszym tekście zaprezentowany zostanie wycinek tych badań, który stanowił pole eksploracji analizy doświadczeń socjalizacyjnych młodych ludzi wychowujących się w rodzinach pełnych i rozbitych (poprzez rozwód). Celem dociekań badawczych była analiza związku zachodzącego między funkcjonowaniem psychospołecznym adolescentów z rodzin pełnych i rozbitych a ich doświadczeniami socjalizacyjnymi (sytuacja w rodzinie, stosunek do używek, symptomy demoralizacji). Ważnym elementem było także zbadanie czy młodzi ludzie z rodzin pełnych i rozbitych będą się różnić w zakresie subiektywnej oceny jakości relacji rodzinnych, czy aktywności w sferze używania środków psychoaktywnych.

Postawiono następujące pytania badawcze:

- Jaki związek zachodzi między typem rodziny respondentów a ich doświadczeniami socjalizacyjnymi?
- W jaki sposób wsparcie ze strony rodziców postrzegają adolescenty z rodzin rozbitych i pełnych?
- Czy istnieje związek pomiędzy typem rodziny a przejawianymi symptomami demoralizacji (wagary, używanie środków psychoaktywnych)?

Wyniki badań własnych

Istotną zmienną charakteryzującą grupę uczestników badań był typ rodziny, w której się wychowywali. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby wychowujące się w rodzinie pełnej (73%). W rodzinie rozbitej przez rozwód funkcjonował co

.....

² W jego skład wchodził: Anna Babicka-Wirkus, Iwona Gumowska, Anna Koprowicz, Ewa Piotrów, Łukasz Wirkus.

³ Metryczka nie była rozbudowana, ponieważ w innych narzędziach użytych we wspomnianym projekcie badawczym znajdowały się pytania dotyczące kwestii demograficznych.

trzeci uczestnik badania (uwzględniono sytuację, w której oboje rodzice biologiczni nadal uczestniczą w procesie wychowawczym – 9% uczestników; gdy są wychowywani tylko przez jednego rodzica, ponieważ drugi nie wykonuje władzy rodzicielskiej – 10 % lub funkcjonują w nowej rodzinie zrekonstruowanej – 8%). Stosunek uczestników badań z rodzin rozbitych do tych z rodzin pełnych jest związany z aktualną sytuacją demograficzną w kraju, co sygnalizowano już wcześniej w tekście.

Doniesienia z badań dotyczące związku pomiędzy funkcjonowaniem adolescentów a zjawiskiem niedostosowania społecznego dostarczają wielu ciekawych informacji. Demuth i Brown (2004) wskazali, że młodzież wychowywana przez samotnego rodzica przejawia więcej zachowań przestępczych niż młodzież z rodzin pełnych. Słabsze zależności pojawiają się jednak, gdy autorzy uwzględniają różne procesy rodzinne, takie jak zaangażowanie w proces wychowawczy i bliskość emocjonalną. Odpowiednie praktyki rodzicielskie zwiększają poziom kontroli społecznej, ponieważ adolescenti rzadziej popełniają czyny karalne i przejawiają różnego rodzaju zachowania dewiacyjne.

W wyniku analizy statystycznej przeprowadzonej na potrzeby badań ustalono, że występuje zależność między typem rodziny, w której wychowywał się respondent a postrzeganiem poziomu wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców ($\text{Chi}^2 = 14,260$, $\text{df} = 2$, $p = 0,001$). Ponad 12% adolescentów przyznało, że w rodzinie rozbitej, w której się wychowywali nie doceniano ich osiągnięć. Tymczasem w rodzinie pełnej aż 82,2% uczestników potwierdzało otrzymywane wsparcie od bliskich. W badaniach poświęconych zależności pomiędzy sytuacją rodzinną a niedostosowaniem społecznym dzieci zidentyfikowano słabe umiejętności rodzicielskie, zaburzoną strukturę rodziny, konflikty rodzinne, przestępczość rodziców, samotne rodzicielstwo i wychowanie oparte na karaniu jako czynniki ryzyka sprzyjające wystąpieniu zjawiska przestępczości nieletnich (Wasserman, Seracini 2001). Rathinabalan i Naaraayan (2017) zidentyfikowały jeszcze zaawansowany wiek rodzica – ojca, problem aktywizacji zawodowej matki i samotne rodzicielstwo, jako istotne niezależne czynniki ryzyka niedostosowania społecznego wśród nieletnich. W innym badaniu poruszającym m.in. problematykę realizacji funkcji socjalizacyjno-wychowawczej i emocjonalno-ekspresyjnej w rodzinach pełnych i rozbitych (Wirkus, Babicka-Wirkus 2018), ustalono że występuje zależność między typem rodziny, w której wychowywał się respondent a atmosferą domową ($\text{Chi}^2 = 10,834$, $\text{df} = 2$, $p = 0,04$). Respondenci wychowujący się w rodzinach rozbitych prawie dwa i pół raza częściej niż badani pochodzący z rodzin pełnych, wskazują że panowała w nich atmosfera kłótni, nieporozumień i chaosu. Atmosfera w rodzinach pełnych została oceniona w zdecydowanej większości przypadków jako radosna, ciepła i wesoła.

Analiza wyników prezentowanych badań wykazała również, że występuje zależność między typem rodziny, w której wychowywał się respondent a odczuwanym poziomem wsparcia ze strony rodziców ($\text{Chi}^2 = 16,196$, $\text{df} = 2$, $p = 0,000$).

Respondenci wychowujący się w rodzinie pełnej, w 85,9% przypadków wskazywali, że czuli się rozumiani i akceptowani w swoich domach, a 12,1% uczestników badań z rodzin rozbitych podało, że nie otrzymywali tej formy wsparcia od bliskich. Interesujące jest występowanie zależności między typem rodziny, w której wychowywał się uczestnik badań, a postrzeganiem warunków bytowych ($\text{Chi}^2 = 8,228$, $\text{df} = 1$, $p = 0,004$). Adolescenci z rodzin pełnych wyrażali pozytywny stosunek do tej kwestii (87,2%), natomiast ci pochodzący z rodzin rozbitych wskazywali częściej na odpowiedź *raczej tak* (77,6%) i *raczej nie* (12,1). 82,9% uczestników badań z rodzin pełnych wskazało również, że są zadowoleni ze skali wsparcia finansowego, które otrzymują ze strony rodziny, natomiast w rodzinach rozbitych taką postawę prezentuje 72,4% adolescentów.

Praca Laursen (2005) poświęcona zależnościom pomiędzy strukturą rodziny (matki samotnie wychowujące dzieci, rodziny pełne oraz rodziny zrekonstruowane) a konfliktami między adolescentem a rodzicem, ukazała obraz z którego wynika, że nastolatki zgłosiły więcej problemów w relacjach z samotnymi matkami i matkami w rodzinach zrekonstruowanych niż z matkami w rodzinach pełnych. Laursen sugeruje, że rodziny w której występuje tylko jeden rodzic biologiczny, nie są w stanie adekwatnie dyscyplinować nastolatka sprawiającego problemy wychowawcze, a także monitorować lub nadzorować jego funkcjonowanie społeczne w przeciwieństwie do rodzin pełnych. Inne wyniki badań wskazują, że nieletni używający środków psychoaktywne mają skłonność do trudności w nauce, posiadają słabsze relacje z rówieśnikami i rodziną oraz przejawiają różne problemy zdrowotne (Petersen i inni 2018). W procesie analizy danych zdiagnozowałem także występujące o różnym nasileniu zależności pomiędzy typem rodziny a przejawianymi symptomami demoralizacji. W badaniu ustalono bowiem, że występuje słaba zależność między typem rodziny, w której wychowywał się uczestnik badań, a częstotliwością palenia papierosów ($\text{Chi}^2 = 0,516$, $\text{df} = 2$, $p = 0,772$). Respondenci z rodzin pełnych przyznali się do częstego (26,2%) i codziennego (26,8%) palenia na poziomie podobnym do uczestników z rodzin rozbitych (często – 25,9%; codziennie – 22,4%). Co ciekawe, analiza wskazuje, że problem jest bardziej dostrzegalny w grupie uczestników z rodzin pełnych. Podobna zależność występuje w kontakcie adolescentów z alkoholem i innymi środkami psychoaktywnymi. 62,8% młodych ludzi pochodzących z rodzin pełnych przyznaje się do częstego picia alkoholu, natomiast wśród tych z rodzin rozwiedzionych podobną deklarację złożyło 58,6%. Około 20% adolescentów w obu typach rodzin przyznało się do częstego używania innych środków psychoaktywnych. Pozwala to na formułowanie poglądu, że rodzina pełna nie jest obecnie tak stabilnym czynnikiem ochronnym, jakim była w przeszłości i warto wciąż poszukiwać optymalnych rozwiązań w zakresie profilaktyki uzależnień wśród adolescentów.

Znacząca grupa, bo aż 85% adolescentów z rodzin rozbitych, wskazało że po raz pierwszy poszło na wagary na etapie edukacji w gimnazjum. Nieco mniej, bo 77,3% ich rówieśników wychowujących się w rodzinach pełnych, przyznało się

do absencji również w tym samym cyklu edukacyjnym. Młodzi ludzie wychowujący się w rodzinach, które rozpadły się w wyniku rozwodu, częściej przyznawali się do kontaktów z kuratorem z powodu swojego niewłaściwego zachowania (17,2%) w stosunku do ich rówieśników z rodzin, w których byli wychowywani przez oboje rodziców (9,8%). Z badań przeprowadzonych przez Wojnarską wynika, że młodzież objęta środkiem wychowawczym w postaci nadzoru kuratora sądowego w zestawieniu z grupą kontrolną niżej oceniła swoje kompetencje społeczne, w tym także kompetencje komunikacyjne (zauważalne w większej niechęci do szczerzej i otwartej komunikacji z osobami bliskimi). Nieletni uzyskali również słabsze wyniki pod względem odczytywania i nadawania komunikatów niewerbalnych, a także w zakresie komunikacji werbalnej. Uczestnicy badań częściej unikali kontaktu wzrokowego oraz wykazywali niższy poziom umiejętności w zakresie adekwatnego rozpoznawania emocji (Wojnarska 2013).

Konkluzje

Czynniki ryzyka związane z demoralizacją i przestępczością nieletnich dzielą się na trzy szerokie kategorie: indywidualne, społeczne i wspólnotowe. Czynniki indywidualne obejmują cechy psychologiczne, związane z obszarem behawioralnym i dobrostanem psychicznym. Czynniki społeczne zawierają wpływ ze strony rodziny i rówieśników a wspólnotowe determinanty związane z relacjami w szkole i w sąsiedztwie. Naukowcy i praktycy biorąc pod uwagę wskazane czynniki ryzyka, są w stanie ulepszyć programy profilaktyczne, skupiając się na okolicznościach, co do których wiadomo, że prowadzą do zachowań antyspołecznych (Shader 2004). Przeprowadzone przeze mnie badania dotyczą czynników społecznych i wskazują, że adolescenti wychowujący się w rodzinach rozbitych nie mają wystarczająco sprzyjającego środowiska wychowawczego, a ten z rodziców biologicznych, który pełni pierwszoplanową funkcję w ich życiu, nie jest w stanie tak aktywnie monitorować lub nadzorować funkcjonowanie społeczne swojego dziecka, jak może to mieć miejsce w rodzinach pełnych. Rodziny, w których aktywnie swoje role wypełniają oboje rodzice biologiczni zapewniają większe wsparcie i zaangażowanie w proces wychowania dziecka oraz są w stanie efektywniej monitorować jego zachowanie. Zrealizowane badania uwypuklają ważny wniosek w obszarze profilaktyki uzależnień, bo uwidaczniają problem w postaci braku zależności pomiędzy typem rodziny a częstotliwością używania różnych środków psychoaktywnych. Dowodzi to, że nawet w rodzinach pełnych brakuje wystarczająco efektywnych narzędzi chroniących przed potencjalnością uzależnienia.

Przeprowadzone analizy dowodzą, że dużo lepszym rozwiązaniem w prewencji niedostosowania społecznego mogą być działania skupiające się na utrzymaniu struktury rodziny, która zapewni nieletnim prawidłowy proces socjalizacji. Takie efekty można uzyskać poprzez obowiązkową edukację rodzin zagrożonych rozpa-

dem więzi małżeńskich w zakresie stosowanych praktyk rodzicielskich, a zwłaszcza poruszenia zagadnień obejmujących wiedzę dotyczącą zjawiska przywiązania, praktycznych umiejętności monitorowania i zaangażowania w proces opiekuńczo-wychowawczy. Jednym ze sposobów wdrożenia tych działań w życie jest kwestia dostępności w obszarze zajęć specjalistycznych podnoszących m.in. kompetencje wychowawcze w postaci warsztatów dla rodziców. Nie jest to sprawa prosta z uwagi na częsty brak dostępności tego typu oferty szczególnie na terenach wiejskich. Innym sposobem mogą być konferencje lub zajęcia warsztatowe dla rodziców i dzieci, których celem jest zachęcanie obu stron do zaangażowania się w swoje życie. Prowadzone analizy dowodzą, że „zarówno zapobieganie, przeciwdziałanie, jak i społeczna reakcja na przejawy demoralizacji to bardzo złożone problemy, wymagające kompleksowego, strategicznie przemyślanego podejścia, przewidującego procedury ścisłej i efektywnej współpracy między różnymi instytucjami” (Czarnecka-Działuk, Drapała 2015, s. 343). Także w kontekście prowadzonych badań międzynarodowych nad problematyką struktury rodziny i przestępczości nieletnich, sformułowano rekomendacje, które wskazują konkretne sfery działań ograniczające problem niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży. Wyróżnia się:

- 1) położenie nacisku na utrzymanie stabilnych struktur rodzinnych jako sposobu na zaoferowanie dzieciom bezpiecznych domów, w których mogą się uczyć i przyswajać społecznie uznane wartości;
- 2) prowadzenie odpowiedzialnej polityki gospodarczej w celu złagodzenia poziomu ubóstwa w rodzinach;
- 3) potrzebę zmiany w podejściu do problemów sprawianych przez nieletnich w wymiarze sprawiedliwości w taki sposób, aby uwzględnić czynniki determinujące niedostosowanie społeczne i rozwiązywać je, a nie skupiać się wyłącznie na winie nieletniego;
- 4) wdrożenie wielosektorowego zaangażowania w oferowanie rozwiązań problemów nieletnich poprzez szeroką współpracę w środowisku lokalnym (Mwangangi 2019, s. 52–63).

W mojej ocenie kuratorzy już dzisiaj podejmują systematyczną pracę w kontekście przynajmniej części wskazanych propozycji. Jednym z przykładów jest reakcja na diagnozę problemów społecznych środowisk lokalnych i tworzenie ośrodków kuratorskich dla dzieci i młodzieży zagrożonych niedostosowaniem społecznym i przejawiających symptomy demoralizacji (Kozłowski, Stasiak 2006). Nieletni oraz ich rodziny znajdują tam wsparcie w procesach (re)integracji i (re) socjalizacji, co pozwala uwidocznic, że działania instytucjonalne w tych obszarach mogą być skuteczne i są potrzebne. Badania, które identyfikują czynniki ryzyka demoralizacji i przestępczości nieletnich, wskazują właściwą drogę do planowania strategii zapobiegawczych. Programy prewencyjne powinny być ukierunkowane na zagrożoną niedostosowaniem młodzież, a środki zaradcze w postaci wdrażania strategii radzenia sobie, mogą być częścią instytucjonalnego systemu resocjalizacji i profilaktyki na przykładzie pracy kuratorów sądowych.

Abstract: Family structure and the process of social maladjustment of juveniles

In the article I presented the results of the research on functioning of adolescents from full and broken families and presented their relationship with selected symptoms of demoralization. I reviewed international research on the relationship between social maladjustment and the family situation as well as its structure and presented the hitherto empirical findings on this topic. The considerations undertaken clearly show that effective prevention of social maladjustment is closely related to the strategy of systemic family support with the active participation of the family court and court probation service.

Key words: family structure, social maladjustment, juvenile, demoralization, probation officers.

Bibliografia

- [1] Adamski F., 2002, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- [2] Apel R., Kaukinen C., 2008, *On the relationship between family structure and anti-social behavior: Parental cohabitation and blended households*, „Criminology”, 46.
- [3] Babicka-Wirkus A., 2019, *Od autorytaryzmu do emancypacji. O niebezpiecznych polach relacyjnych między kuratorem a podopiecznym*, „Resocjalizacja Polska”, 17.
- [4] Bałandynowicz A., 2001, *Rodzina, sąsiedztwo i dewiacja młodzieży*, [w:] *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, (red.) B. Urban, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- [5] Burt S.A., Barnes A.R., McGue M., Iacono W.G., 2008, *Parental divorce and adolescent delinquency: Ruling out the impact of common genes*, „Developmental Psychology”, 44(6).
- [6] Comanor W.S., Phillips L., 2002, *The impact of income and family structure on delinquency*, „Journal of Applied Economics”, 5.
- [7] Cudak H., 2008, *Zaburzenia w zachowaniu dzieci i młodzieży z rodzin niepełnych jako implikacje niewłaściwych postaw rodzicielskich samotnych rodziców*, „Pedagogika Rodziny”, 1.
- [8] Czarnecka-Działuk B., Drapała K., 2015, *Kontrowersje wokół reagowania na przejawy demoralizacji nieletnich. Opinie praktyków*, „Prawo w Działaniu”, t. 23: Sprawy karne.
- [9] Czerederecka A., 2010, *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Lexis-Nexis, Warszawa.
- [10] Demuth S., Brown S.L., 2004, *Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender*, „Journal of Research in Crime and Delinquency”, 41.
- [11] GUS 2018, Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja demograficzna Polski do 2017 r. Urodzenia i dzietność*, Warszawa.
- [12] Górnicka B., 2016, *Współpraca z podopiecznymi, ich rodziną i szkołą w opiniach rodzinnych kuratorów sądowych*, „Resocjalizacja Polska”, 12.
- [13] Guo G., Roettger M.E., Shih J.C., 2006, *Contributions of the DAT1 and DRD2 genes to serious and violent delinquency among adolescents and young adults*, „Human Genetics”, 121.

- [14] Hoeve M., Dubas J.S., Eichelsheim V.I., van der Laan P.H., Smeenk W., Gerris J.R.M., 2009, *The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis*, „Abnormal Child Psychology”, 37.
- [15] Kierkus C.A., Johnson B.R., Hewitt J.D., 2010, *Cohabiting, family and community stressors, selection, and juvenile delinquency*, „Criminal Justice Review”, 35(4).
- [16] Kiliszek E., 2013, *Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich*. „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, 21.
- [17] Konopczyński M., 2013, *Oblicza współczesnej resocjalizacji*, „Resocjalizacja Polska”, nr 4.
- [18] Konopczyński M., 2019, *Teoria versus praktyka*, „Resocjalizacja Polska”, 18.
- [19] Kozłowski P., Stasiak K., 2018, *Ośrodek kuratorski: ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa.
- [20] Kwadrans Ł., 2019, *Metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa.
- [21] Laursen B., 2005, *Conflict between mothers and adolescents in single-mother, blended, and two-biological-parent families*, „Parenting”, 5(4).
- [22] Leiber M.J., Mack K.Y., Featherstone R.A., 2009, *Family structure, family processes, economic factors, and delinquency*, „Youth Violence and Juvenile Justice”, 7(2).
- [23] Mwangangi R.K., 2019, *The Role of Family in Dealing with Juvenile Delinquency*, „Open Journal of Social Sciences”, 7.
- [24] Ostrihanska Z., Greczuszkina A., 2000, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze kuratora sądowego*, NORBERTINUM, Lublin.
- [25] Piccinelli M., Tessari E., Bortolomasi M., Piasere O., Semenzin M., Garzotto N., Tansella M., 1997, *Efficacy of the alcohol use disorders identification test as a screening tool for hazardous alcohol intake and related disorders in primary care: A validity study*, „British Medical Journal”, 514.
- [26] Price C., Kunz J., 2003, *Rethinking the paradigm of juvenile delinquency as related to divorce*, „Journal of Divorce and Remarriage”, 3.
- [27] Pytka L., 2000, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo APS, Warszawa.
- [28] Rathinabalan I., Naaraayan S. A., 2017, *Effect of family factors on juvenile delinquency*, *International*, „Journal of Contemporary Pediatrics”, nr 4(6).
- [29] Szlendak T., 2012, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, PWN, Warszawa.
- [30] Tyszką Z., 2003, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- [31] Wacławiak J., 2020, *Tendencje zmian w zakresie spraw rejestrowanych w MS – S40. Analiza porównawcza danych z 31.12.2019 do danych z 31.12.2018 roku (na podstawie MS-S40)*, Krajowa Rada Kuratorów, Warszawa.
- [32] Wallman K.K., 2010, *Federal statistics: Understanding a crucial resource*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, 631(1).
- [33] Wardle L.D., 2000, *Relationships between family and government*, „California Western International Law Journal”, Vol 31, nr 1.
- [34] Wilk J., 2016, *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- [35] Wirkus Ł., Babicka-Wirkus A., 2018, *Fulfillment of selected functions of the family and young adults' styles of coping with difficult situations*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 9.

- [36] Wirkus, Ł., 2019, *(Nie)korzystne zjawiska w relacji państwo–rodzina–dziecko*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 47(4).
- [37] Wojnarska A., 2013, *Kompetencje komunikacyjne nieletnich*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- [38] Wysocka E., 2018, *Znaczenie diagnozy osobopoznawczej i środowiskowej w polskim modelu kurateli sądowej – możliwości i ograniczenia*, [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Tadeuszowi Jedynakowi*, (red.) K. Stasiak, Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.

Źródła internetowe

- [39] GUS, 2020, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2019 r. Stan w dniu 31 XII*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosc-i-oz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-31-12-2019,6,27.html> (dostęp: 30.06.2020).
- [40] Instytut Matki i Dziecka, 2020, *Raport HBSC 2020 – komunikat prasowy*, <http://www.imid.med.pl/pl/aktualnosci/jakie-sa-polskie-nastolatki-raport-hbsc-2020> (dostęp: 30.06.2020).
- [41] NIK, 2020, *NIK o dostępności lecznictwa psychiatrycznego dla dzieci i młodzieży*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/lecznictwo-psychiatryczne-dzieci-i-mlodziezy.html> (dostęp: 16.09.2020).
- [42] Patterson J.M., 2002, *Understanding Family Resilience*, „Journal of Clinical Psychology”, 58, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jclp.10019> (dostęp: 30.06.2020).
- [43] Petersen A.C., Joseph J., Feit M., 2018, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK195987> (dostęp: 30.06.2020).
- [44] Petts R.J., 2009, *Family and Religious Characteristics' Influence on Delinquency Trajectories from Adolescence to Young Adulthood*, „American Sociological Review”, Vol. 7, issue 3, <https://doi.org/10.1177/000312240907400307> (dostęp: 30.06.2020).
- [45] UNICEF, 2020, *Analizy*, <https://dzieciw Polsce.pl/analizy> (dostęp: 30.06.2020).
- [46] van de Weijer S.G.A., Thornberry T.P., Bijleveld C.C.J.H., Blokland A.A.J., 2015, *The Effects of Parental Divorce on the Intergenerational Transmission of Crime*, „Societies”, nr 5, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj_6cih8pndA-hUOTBoKHSg6DAAQFjACegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mdpi.com%2F2075-4698%2F5%2F1%2F89%2Fpdf&usg=AOvVaw08bicazJOayjnkPtr06v (dostęp: 30.06.2020)